

Научная статья
УДК 811.512.31'27
DOI 10.18101/3033-1310-2025-1-72-78

Оһын аймагай нютаг үгэнүүдэй онсо шэнжэ тухай

© Спасова Дарья Матвеевна

буряд хэлэнэй ба уран зохёолой багша,
Бэлшэрэй дунда һургуули
Росси, Эрхүү можо, 669231, Бэлшэр нютаг, Хангаловай үйлсэ, 1
spasovad@mail.ru

Аннотаци. Мүнөө үедэ түрэлхи буряд хэлэ заалга олон ондоо ушар байдал хараадаа абаха болоно. Нэгэдэхи хараа бодол түрэлхи буряд хэлэ һургуулида заахадаа багша бүхэнэй нютаг хэлэ, тэрэнэй үүргэ ойлгохотой нягта холбоотой байна. Түрэлхи буряд хэлэнэй литературна түхэл һуралсал эмхидхэхэдэл, нягталжа харахада, хэшээлнүүдые хэхэдэл хэрэглэгдэдэг байна. Харин харилсаанай ондоо ушарнуудта ургажа ябаа үхибүүд хоорондоо ганса нютаг хэлээрээ харилсана гэжэ тэмдэглэхэ шухала. Энэ ушар байдал багша бүхэн ойлгохо, түрэлхи буряд хэлэ заахадаа анхарха болоно. Аман хэлэлгэ ганса нютаг хэлээр харуулагдадаг байна. Зүгөөр һурагша ехэ болоходоо, буряд хэлэнэй хэшээлнүүдэй үрэ дүн харуулан, литературна хэлээр аман хэлэлгээ харуулха аргатай. Тиимэһээ түрэлхи буряд хэлэ болон уран зохёол заадаг багшанар һурагшадай харилсадаг нютаг хэлэнэй онсо шэнжэ аргагүй һайнаар мэдэхэ ёһотой байна. Үшөө тиихэдэ аман болон бэшгэй хэлэлгэ хоёрой илгаа һурагшадтаа ойлгуулха, бэшгэй хэлэлгын онсо харуулха болоно. Энэ статьягай удха һурагшадай аман хэлэлгын эшэ үндэһэн болохо нютаг хэлэн, тэрэнэй онсо шэнжэ харуулхатай тааруу. Статьягай материал Оһын аймагай нютаг үгэнүүдэй толи боложо гараа. Авторай зорилго хадаа Оһын аймагай нютаг үгэнүүдэй онсо шэнжэ харуулалга болоно. Автор информантнуудаар ябажа Оһын аймагай зоной аман хэлэлгэдээ хэрэглэдэг нютаг үгэнүүдые суглуулжа, тусхай толи согсоборилһон байна. Тэрэ толи соо хоёр зуугаад үгэнүүд ороно, аймагай наһатай, энэ аймагта түрэхэһөөн ажаһуудаг зон информантнууд болоһон байна. Оһын аймагай нютаг үгэнүүдэй онсо шэнжэ табан ондоо шанарнуудаар харуулаатай, үгүүлхэ онсотой нягта холбоотой. Нэгэдэхи, үгын дундахи түргэн аялганай уналга; хоёрдохинь, хонгёо хашалганай бүдэхи шанартай болохо гурим; гурбадахинь, аналитическэ түхэлтэй үгэнүүдэй нэгэ үгэ болон үгүүлбэри, хубинуудай хаһагдаха гурим; дүрбэдэхи, предикатта ородог зүйр үгэнүүдэй хубилха тухай; табадахинь, нютаг үгэнүүдэй бии бололго болоно. Дүнгүүд, үгүүлхэдэ түргэн аялгануудай уналга, үгэнүүдые нэгэ болгожо үгүүлхэ, тэдэнэй хубинуудые хаһан үгүүлхэ гурим, юумэнүүдэй гансал энэ нютагта хабаатай нэрэтэй байлга болон ондоо олон тоото онсонууд гансашье Оһын аймагай нютаг хэлэндэ хабаатай бэшэ гэжэ бодогдоно. Иимэ онсонуудай буряд арадай бултан нютагай хэлэнүүдтэ хабаатай гэжэ ойлгогдоно. Тиихэдэ нютаг хэлэнэй онсо шэнжэ харуулхада гансал хэрэглээтэй табан тала хэрэглэгдэбэ. Энэ дүүрэн тодорхойлол бэшэ гэжэ ойлгогдоно, жэшээлбэл, үгэнүүдэй түхэлэй бии болохо, һанамжа зохёохо гэхэ мэтын онсонууд байха.

Гол шухала үгэнүүд: түрэлхи буряд хэлэ заалга, һурагшадай аман хэлэлгэ хүгжөөлгэ, нютаг хэлэнэй үүргэ, Оһын аймагай нютаг үгэнүүдэй онсо шэнжэ.

Для цитирования

Спасова М. Д. Оһын аймагай нютаг үгэнүүдэй онсо шэнжэ тухай // Буряд хэлэн болон уран зохёол һургуулида. 2025. Дугаар 1. Н. 72–78.

Оролто. Ямаршые арад зон өөрынгөө түрэл хэлэ мэдэхэ, ойлгохо, шудалха, хүгжөөхэ ёһотой гэжэ бултанда мэдээжэ ааб даа. Һүүлэй жэлнүүдтэ буряад хэлэ зааха талаар манай Усть-Ордагай тойрог дотор горитой хубилалтанууд боложо байна. Һурагшадые түрэл хэлэндэнь хургалгын талаар олон аргууд хайжаруулагдана.

Хэды тиигэбэшые, буряад хэлэнэй багшанарта түрэл хэлэеэ зааха гэшэ хүндэ байна. Энэнь юун дээрэнэ болоноб гэхэдэ, шалтаганууд олон. Нэгэдэхи хүндэ талань, шалтагаанинь — нютагай хэлэн литературна хэлэн хоёрой илгаа гэшэ. Эндэ нютаг хэлэн тухай, тэрэнэй онсо тухай хэлсэжэ байхада ехэ хайн гэхэдэ болоно. Юундэб гэхэдэ, Һурагшадые буряадаарнь харилсуулжа Һургаха хэрэгэй эшэ үндэнэндэ нютаг хэлэн табяатай. Үхибүүн бүхэн аман хэлэндэ нютаг хэлээрээ ороно. Саашаа урган хүгжэхэдөө, аман хэлэлгэдэе нютаг хэлэеэ хэрэглэнэ. Хоорондоо нютагтаа харилсахадаа, эшэн гайхангүй нютаг хэлэеэ хэрэглэнэ, булта тэрэл хэлээрээ харилсадаг байна.

Тиимэнэеэ нютаг хэлыень «доторһоонь» ойлгуулха, литературна хэлэнтэй илгарал хаана, ямар ушарта дайралдахаб гэжэ харуулха шухала гэжэ ханагдана. Хэлэеэ доторһоонь ойлгожо абахадаа, Һурагшад аман хэлэлгэдэе хэрэглэхэ, харилсаха баримтатай болохо бэшэ гү гэжэ ханагдана.

Тиимын тула энэ статьягай гол удха хадаа Оһо нютагай зоной хэрэглэдэг, хоорондоо харилсадаг нютаг хэлэнэй онсо харуулан, Һурагшадай аман хэлэлгэ хүгжөөлгын эшэ үндэнэ тодорхойлохо гэнэн зорилго гаргадаа.

Нютаг хэлэнүүд — диалектнүүд тухай хэлэхэ болоо хаа, тэрэниие эрдэм ухаанай талаар шудалһан хүдэлмэри олохон байха. Тэрэ эрдэмтэдэй тоодо И. Д. Бураев, Ц. Б. Будаев ороно [1; 2]. Нютаг хэлэ хараадаа абан Һургуулида буряад хэлэнэй хэшээл эмхидхэхэ тухай Э. Р. Раднаев, Б. Б. Лхасаранова, Н. Г. Замбулаева болон бусад наукин талаһаа харуулһан хүдэлмэринүүдтэй [5–9].

Гол хуби. «Нютаг үгэнүүд ехэнхи арад зондо ойлгосогүй, харин түрэл нютагтаа эли байдаг. Бидэ хэлэхэ, бэшэхэдэе нютаг үгэнүүдые үргэнөөр хэрэглэхэ бэшэ, харин бүхы нютагуудта ойлгогдодог, хэрэглэгдэдэг үгэнүүдые хэрэглэхэ ёһотойбди» — гэжэ 6-дахы ангида заагдаха «Буряад хэлэн» гэнэн номууд соо нютаг үгэ тухай бэшэгдэнэ [10].

Тус дүрим харахада, буряад хэлэн ба уран зохёолой багшанар Һурагшадаа литературна хэлэндэ сэхэ Һургаха зорилготой байна. Энэмнай тон зүб. Теэд мүнөө үедэ нютаг хэлэнгүй литературна хэлэндэ Һурагшадые Һургахада ехэ хүндэ. Юундэб гэхэдэ, үхибүүд бишыханһаан ород хэлэн дээрэ хэлэжэ захиална, түрэл хэлэн дээрээ хөөрэлдэхэ Һурагшад үсөөн боложо байна.

Иимэ ушарай тохёолдоходо, хэдэн жэлэй саада тээ Һургуулидаа «Һурагшадай диалектнэ үгэнүүдэй толи» зохёожо эхилтэ гэшэбди. Энэ толи соохи үгэнүүднай жэлһээ жэл нэмэгдэжэ, шэнэ үгэнүүд оруулагдажа байдаг. Толи зохёоходомнай нютагай зон эдэбхи гаргажа информантнууд болоо [4].

Нютаг үгэнүүдые шэнжэлхэдэ, литературна хэлэнэй бүридэлтэй адлирхуу байхаһаа гадна, зарим ушарта онсо үзэгдэлнүүд дайралдадаг. Тэдэниие хаража үзэе [4].

1. Оһын буряадуудай нютаг, яряанай хэлэндэ үгын дундахи «тогтууригуй» аялган абяанууд «унаһан» байдаг, үгүүлэгдэдэггүй.

Аб(а)ха — ‘абха’ (Би энэ ном *абхаб*); ер(э)хэ — ‘ерхэ’ (Минии аха городхоо *ерхэ*); зур(а)ха — ‘зурха’ (Иимэ зураг *зурха дуртайб*); ош(о)хо — ‘ошхо’ (Турагшад экскурсида *ошхо*); шэн(э)хэн — ‘шэнхэн’ (Поолидо *шэнхэн* модон ургана); эс(э)гэ — ‘эсгэ’ (Минии *эсгэ* хабатай); хур(а)ха — ‘хурха’ (Энэ шүлэг *хурха болбоб*).

2. Мүнөө харуулагдаһан ушар түргэн аялганай уналга, хонгёо абяануудтай [д], [б], [г] хашалгануудай үгүүлбэрийн онсо харуулна: табиха — ‘таб^тха’; эдихэ — ‘эд^тхэ’; абтана — ‘аб^ттана’; ябаха — ‘яб^тха’ гэхэ мэтэ. Энэ жэшээнүүд, нэгэдэхээр, түргэн [и] болон [а] абяануудай уналга харуулна, хоёрдохёор, [х] болон [т] хашалганай урдахи хонгёо хашалганай бүдэхи шанартай болоһые харуулна.

3. Аналитическэ түхэлтэй үйлэ үгэнүүдэй «нэгэдэжэ», түхэлөө хубилгаһан ушар. Жэшээ: абажа байна — ‘абжайна’ (Сэсэг библиотекэһээ ном *абжайна*); орожо ябана — ‘оржобно’ (Доржо хургуулидаа *оржобно*); хүрэжэ ябана — ‘хүржэбнэ’ (Дугар гэртээ *хүржэбнэ*); уйлажа байна — ‘уйлжайна’ (Газаа Дулма *уйлжайна*); хүдэлжэ байна — ‘хүдэлжайна’ (Эжы газаа *хүдэлжайна*) гэхэ мэтэ.

4. Зүйр үгэнүүдэй нютаг гү, али яряанай хэлэндэ хэрэглэл баһал өөрын онсотой байна. Хэлэһэнээ жэшээнүүдээр баталай.

4.1. Асууһан гү гэхэн зүйр үгэ асууһан түхэлтэй -ай, -ой, -эй зүйр үгэнүүд болон хубилна: абаа гү? — ‘абай’ (Сэсэг номоо *абай*?); бэшээ гү? — ‘бэшэй’ (Доржо диктант *бэшэй*?); ерээ гү? — ‘ерэй’, (Дугар гэртээ *ерэй*?); ороо гү? — ‘орой’, (Дулма клубта *орой*?); хараа гү? — ‘харай’ (Эжы энээнии *харай*?).

4.2. Үшөө асууһан **һэн гү** гэхэн зүйр үгэнүүд Оһын голой нютаг хэлэндэ баһал асууһан **һыми** гэхэн түхэл абана. Жэшээлхэдэ: Абаа **һэн гү**? — ‘абаһыми’ (Сэсэг номоо *абаһыми*?); бэшээ **һэн гү**? — ‘бэшэһыми’ (Доржо диктант *бэшэһыми*?); ерээ **һэн гү**? — ‘ерэһыми’ (Дугар гэртээ *ерэһыми*?); ороо **һэн гү**? — ‘ороһыми’ (Дулма клубта *ороһыми*?); хараа **һэн гү**? — ‘хараһыми’ (Эжы энээнии *хараһыми*?).

4.3. Тиыхэдэ буруушааһан **гүй** гэхэн зүйр үгэ нютаг хэлэндэ -бой, -бай, -бэй түхэлтэй болоод хэлэгдэнэ: асараагүй — ‘асараабай’ (Сэсэг ном *асараабай*); ошоогүй — ‘ошообой’ (Дулма клубта *ошообой*); хараагүй — ‘хараабай’, (Эжы энээнии *хараабай*); хэбтээгүй — ‘хэбтэбэй’ (Дугар эндэ *хэбтэбэй*); ябаагүй — ‘ябаабай’ (Доржо хургуулидаа *ябаабай*) гэхэ мэтэ.

4.4. Эдэ зүйр үгэнүүдһээ гадна, энэ нютагай үгэнүүдэй бүридэл соо үшөө иимэ зүйр үгэнүүд хэрэглэгдэдэг:

хыма/хымэ (баталһан удхатай зүйр үгэнүүдэй бүридэл «һан юм / һэн юм»): абаха — ‘абахыма’; ерэхэ — ‘ерэхымэ’; ошохо — ‘ошохыма’; һайхан — ‘һайхыма’; дулаан — ‘дулаахыма’.

шидаа (тухайлһан удхатай зүйр үгэнүүдэй бүридэл «гү даа»): асараа ‘шидаа’; ерээ ‘шидаа’; ошоо ‘шидаа’; хэлээ ‘шидаа’; ябаа ‘шидаа’;

хаяажам (баһа тухайлһан удхатай зүйр үгэнүүдэй бүридэл «хаяа хаб даа»): асараа ‘хаяажам’; ерээ ‘хаяажам’; ошоо ‘хаяажам’; хэлээ ‘хаяажам’; ябаа ‘хаяажам’.

5. Оһын нютаг хэлэнэй үгэнүүд олон ушарта элдэб янзын залгабаринуудай хүсөөр бии болоһон байдаг. Залгабаринуудай янзануудые харахада, ехэнхи ушарта иимэ янзанууд дайралдадаг:

-рхай — бутархай (маленькие осколки, крошки); хахархай (расколотый); хандархай (сломанный, порванный); ангархай (разинутый (рот)).

-гаан — хубилгаан — ебэлгээн (смута, ссоры); хонсиргоон — хаасиргаан (шум, крики).

-хан — бисяхан (лит. бишыхан) — маленький; амтайхан (лит. амтатайхан) — вкусный; нарийхан — худой, тощий.

«Айл айлай нохойд ондоо ондоогоор хусадаг» гэжэ манай ахашуул хэлэдэг. Манай шэнжэлгын удха баримталан тайлбарилхада, удхань иимэ «айл айлай хүнүүдшье, хүнэй зангуудшье, еһо заншалнуудшье ондо ондоо байдаг». Энэ зүб. Юундэб гэхэдэ, манай Одын аймагай нютагуудта зарим үгэнүүдэй удхань адлишье наа, ондо ондоогоор үгүүлэгдэдэг байха (табл. 1, 2).

Таблица 1

Ород хэлэндэ	Үлэз нютагта	Эрхэдэй нютагта
Коромысло	үргэбиш (ээм дээрээ табижа үргэхэ гэхэн удхатай)	тээг (ээм дээрээ тээхэ гэхэн удхатай)
Санки	ягдаа (гадаада түхэлөөрнь адлидхан нэрлээ)	абаахай (гадаада түхэлөөрнь адлидхан нэрлээ)
Ярка	бугшаа (анханһаа үгтэһэн нэрэ — нэгэ наһатай эмэ хонин)	борлон (анханһаа үгтэһэн нэрэ — нэгэ наһатай эмэ хонин)
Плакатъ	бааяха (зураглаһан үгөөр харуулаатай)	уйлаха

Үшөө нэгэ жэшээ

Таблица 2

Ород хэлэндэ	Үбэсэ нютагта	Эрхэдэй нютагта
Сарай	һаалин (үхэрөө һааха газар)	һарабиша (гадаада түхэл харуулна — хаагдаагүй барилга), сарайг (нютагта үгтэһэн нэрэ)
Летняя кухня	һупайран (хаалгаатай барилга, тэрээн соо тогоогоо табидаг байгаа, тиин зураглан нэрлээ. Авторай һанамжаар, ууралай ехээр гарадаг газар байгаа, ородһоо абтаһан паар гэжэ үгөөр нэрлэгдээ ха)	һаһаарин (хаалгаатай барилга, тэрээн соо тогоогоо табидаг байгаа, тиин зураглан нэрлээ. Авторай һанамжаар, ууралай ехээр гарадаг газар байгаа, ородһоо абтаһан паар гэжэ үгөөр нэрлэгдээ ха)

Одын голой нютаг үгэнүүдые хаража үзэхэдэ, фразеологизмууд олоор хэрэглэгдэдэг байна. Мүнөө үедэ залуушуул хэлэлгэдээ эдэ фразеологизмуудые тон үсөөнөөр хэрэглэнэ, удхыень ойлгоногүйшье гээ наа, алдуу болохогүй.

Хабаяа алдааб — хүсэгүй, шадалгүй болооб; **амаараа гарсарай эдеэлээб** — ехээр эдеэлээб; **арһа мяхая үгшүүлээб** — зэмэдэ хүртөөб; **бээе ехээр бү таби** — хүнһээ ехэ үлүүб гэжэ бү хана; **забдааяа бү таһра** — яарангүй бай; **зүрхэмни амаараа гарба** — сошобоб, айбаб; **томоогоо таһрха** — алярхаха; **хур бааһа һанха** — үни болоһон юумэ ханаха; **шэхэнэйм яртаса дуугараа** — торонгүйгөөр

хөөрөө, хашартай болоо; *худалаар үнөөр хэлхэ* — нэмэжэ байгаад хэлэхэ гэхэ мэтэ.

Оһын аймагай нютаг үгэнүүдэй удха литературна үгэнүүдэй удхаһаа илгарна. Зарим тэды жэшээнүүд баһал таблицаар харуулаатай.

Таблица 3

<i>Литературна үгэ</i>	<i>Нютаг үгэ</i>	<i>Литературна үгэ</i>	<i>Нютаг үгэ</i>
Ажал	хүдмэр	Аляһан	илаһан
Арилба	арляа	Аха	ахай
Аюултай	айдуутай	Уйлаха	бааяха
Бага	бисаахан	Байра	һуури
Байшан	гэр (тур)	Баяртай	һүсөөтой
Бэрхэ	шадмар	Гоё	һайхан
Гүлзөөргэнэ	зэдэгэнэ	Гүнзэгы	гүн
Дуун	зугаа	Дүтэ	ойрхоно
Дүүргэхэ	дууһаха	Жалга	ялга
Жаран	ёрон	Жэл	ел
Залхуу	толтобой	Зогсохо	байха
Зун	нажар	Зургаан	ёргоон
Зүб	нээрээ	Ёһотой	зэргэтэй
Миисгэй	приисгэй	Мохоо	мохой
Мүрэ	эм	Мэхэтэй	нүгэлтэй
Наймаалха	худалдаха	Наншаха	налиха
Нүхэр / үбгэн	хуряаха	Нээхэ	неэхэ
Ород	мангад	Өөрөө	өөрөөн
Сар	буха, үхэр	Сарай	сарайг
Сонхо	шабаагар	Сурхай	шоошмой
Сухалдаха	уурлаха	Сүлөөгүй	тухабой
Сэхэ	залан	Таараха	зосихо
Табаг	аяга	Таһалга	таалга
Томо	мандагар	Түрүүн	уриид
Тэнэг	түнүүхэй (дорлиг)	Урда	урай
Уулзаха	золгохо	Үбдэхэ	эбдэхэ
Үгэ	хүр	Үндэнэ	озоно
Үнинэй	аяар хэзээнэй	Үхибүүд	багад
Хабирга	хабһан	Халаахай	халанхай
Ханилха	нэгэдэхэ	Хатарха	һүрэхэ
Хахад	утархай	Хашаа	хүрээ
Хилээмэн	хлээмэ	Хирээ	турлааг
Түрмэ	хиндан	Хооллохо	эдээлхэ
Хөөрэлдэхэ	хүр хэлсэхэ	Хүсэтэй	хүштэй, хабатай
Хэрэлсээ	хэрэмсээ	Хюруу	хируу
Һамган	эзы	Шагнагты	дуулагты
Шоргоолжон	шурганжаан	Шэрэнги	шугы, хаал
Элбэг	ехэ, олон	Яараха	мэндэхэ
Ядуу	үбээтэй	Үгэдэ орохогүй	ярбагар

Дүнгүүд. Нютаг үгэнүүдэй шэнжэлгэ һонин һонин ушарнуудые гаргажа ерэнэ. Тиихэдэ үгүүлхэдэ түргэн аялгануудай уналга, үгэнүүдые нэгэ болгожо

үгүүлхэ, тэдэнэй хубинуудые хаһан үгүүлхэ гурим, юумэнүүдэй гансал энэ нютагта хабаатай нэрэтэй байлга болон ондоо олон тоото онсонууд гансашье Оһын аймагай нютаг хэлэндэ хабаатай бэшэ гэжэ бодогдоно. Иимэ онсонуудай буриад арадай бүхы нютагай хэлэнүүдтэ хабаатайе эрдэмтэдшье харуулһан байха [3].

Нютаг хэлэнүүдэй үгүүлбэрийн онсо ушарнууд, шанарнууд тэдэниие доторһоонь ойлгохо, шэнжэлэн үзэхэ, ойлгон хэрэглэхэ хэрэгтэ ехэ үүргэтэй байха гэжэ һанагдана.

Литература

1. Будаев Ц. Б. Бурятские диалекты (опыт диахронического исследования). Новосибирск: Наука, 1992. 217 с. Текст: непосредственный.
2. Бураев И. Д. Основные этапы исследования бурятских диалектов и их классификация // Развитие и взаимодействие диалектов Прибайкалья: сборник статей / ответственный редактор Л. Д. Шагдаров; АН СССР, БФ, Ин-т общественных наук. Улан-Удэ: БФ СО АН СССР, 1988 С. 3–26. Текст: непосредственный.
3. Бураев И. Д. Звуковой состав бурятского языка. Улан-Удэ, 1959. 196 с. Текст: непосредственный.
4. Оһын аймагай нютаг хэлэнэй үгэнүүдэй толи / согсолборилогшо Д. М. Спасова. URL: https://sh-bilchirskaaya-r138.gosweb.gosuslugi.ru/glavnoe/rtpk/dokumenty_174.html (Информанты: Петрова Елена Яковлевна, 1924 г. р., с. Ирхидей Осинский район; Спасов Алексей Тарасович, 1936 г. р., с. Ирхидей Осинский район; Башинова (Тараева) Надежда Владимировна, 1961 г. р., родилась в с. Улей Осинского района; Табитуева (Банеева) Тамара Григорьевна, 1959 г. р., родилась в с. Обуса Осинского района).
5. Раднаев Э. Р. О преподавании учебных предметов, преподающихся на бурятском языке в диалектных условиях: из опыта преподавания бурятского языка и литературы. Улан-Удэ, 1962. Текст: непосредственный.
6. Раднаев Э. Р. Буряад хэлэнэй диалектологи / РСФСР-эй эрдэм хуралсалай министерство. Улаан-Үдэ, 1991. 75 с. Текст: непосредственный.
7. Раднаев Э. Р. Обучение орфоэпии в школе. Улан-Удэ: Бурят. кн. изд-во, 1976. 165 с. Текст: непосредственный.
8. Лхасаранова Б. Б. Методика обучения орфоэпии бурятского языка в начальной школе в условиях диалекта. Улан-Удэ: Изд-во Бурят. гос. ун-та, 2010. 260 с. Текст: непосредственный.
9. Замбулаева Н. Г. Обучение младших школьников литературному бурятскому языку в диалектных условиях (на материале тункинского говора): диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. Улан-Удэ, 2009. 150 с. Текст: непосредственный.
10. Цыремпилова О. Ш., Жанчипова Ц. С. Буряад хэлэн. 6-дахи класс. Улаан-Үдэ: Бэлиг, 2015. 200 с. Текст: непосредственный.

2025 оной февруалин хорин дүрбэндэ статья редакцида ороо; 2025 оной мартын дүрбэндэ зүбшөөл гараа; 2025 оной мартын арбанда дүрбэндэ хэблэлдэ ороо.

The Peculiarities of the Dialect of the Buryats
of the Osinsky District

Darya M. Spasova

Buryat Language and Literature Teacher

MBOU "SOSH Bilchir" Osinskiy District

1 Khangalova St., Irkutsk oblast, Osinskiy district, 669231 Bilchir selo, Russia

spasovad@mail.ru

Abstract. The contemporary period and the conditions for teaching the native Buryat language require taking into account a number of factors that influence the quality of teaching. The first factor is ensuring the quality of native Buryat language instruction based on the dialectal form of the Buryat language and understanding its significance for students. As a rule, the literary form of the Buryat language is used only in the organization of the educational process, specifically in language and literature lessons. At other times, students use the dialectal form of the language in their direct communication. It is important to consider another factor—the breadth or narrowness, activity or passivity of the language's function in rural areas. This issue is relevant, as every Buryat language and literature teacher must take this existing situation into account. Spoken language is realized through the dialectal form of the language. However, a well-organized educational process for teaching the native Buryat language can provide students with the opportunity to communicate in their native language using its literary form. It seems essential for Buryat language and literature teachers to have a deep understanding of the peculiarities of the Buryat dialects and their theoretical foundations. Students should be made to understand the difference between spoken and written language in Buryat and recognize their peculiarities. The aim of this article is to present the distinct features of the oral language basis, focusing on its implementation in practice through the dialectal form of the Buryat language. The material for this article is the dictionary of dialectal words from the Buryats of the Osinskiy district. The author's goal is to present the peculiarities of the dialectal words of the Buryats of the Osinskiy district. With the assistance of informants —residents who have lived in the villages of the Osinskiy district since birth — a dialect dictionary has been compiled, containing about 200 words. The description of the dialectal features of the Buryats of the Osinskiy district is presented through five characteristic indicators that reflect the specifics of word pronunciation and word forms. The first indicator is the dropping of the short vowel in the middle of Buryat words. The second is the voicing of voiced consonants b, g, d before voiceless vowels. The third is the pronunciation of analytical word forms as one word, its fusion. The fourth is the pronunciation of analytical predicate forms with particles. The fifth is the word formation of dialectal words. The pronunciation of dialectal words and their forms is characterized by such regularities as vowel loss, fusion, and local traditions for naming certain objects and phenomena. These and other features are typical not only for the dialect of the Buryats of the Osinskiy district, but they are also characteristic of all Buryat dialects. It is likely that other characteristic indicators, such as the formation of word forms, the construction of utterances, etc., were not analyzed in this paper.

Keywords: teaching native Buryat language, development of students' spoken language, role of dialectal forms of language, peculiarities of the Buryat dialect of the Osinskiy district.

For citation

Spasova D. M. The Peculiarities of the Dialect of the Buryats of the Osinskiy District. Buryat Language and Literature in School. 2025; 1: 72–78 (In Bur.).

The article was submitted 24.02.2025; approved after reviewing 04.03.2025; accepted for publication 14.03.2025.